

A dezintegráció és deindusztrializáció társadalmi jelenségei a volt ózdi nehézipari körzetben

Az Európai Unió egyik intézményeként, az Eurostatnak - mint az EU Statisztikai Hivatalának - fő célja, hogy megfelelő statisztikai információkat biztosítson az unió intézményeinek.¹ A múlt év végén publikált jelentése és az általa is használt Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatsorai- ból, valamint utóbbi külön elemzéseiből mégis eltérő értékelések születtek és váltottak ki vitát; leginkább a magyarországi szegénység állapotáról. Míg az Eurostat az anyagi és szociális deprivációt, a KSH a súlyos anyagi deprivációt tekintve alapként írt 2016-ban 32, illetve 14,5%-os súlyos nélkülözésről a magyarok esetében, amely nem kis eltérés a számok között.

Az európai mérce szerinti szegénységi arány javulásával párhuzamosan, a társadalom legalsó és legfelső egymillió rétege közötti távolság növekedésének mértéke szintén részét képezi ezeknek a vitáknak. Ezt egészítheti ki az a 2018. januári 1-jei állapotot tükröző újabb vizsgálat, amely az EU azon 22 tagállamát érintette, ahol törvény rögzíti a minimálisan kifizethető havibért a teljes munkaidőben foglalkoztatottak számára. Az uniós összevetés szerint Magyarországon az ötödik legalacsonyabb a minimálbér (445 euró), vagyis 9 országgal (pl. Bulgária, Litvánia, Románia, Lettország) közösen hazánk a bruttó minimálbér összege szerinti utolsó, 500 euró alatti harmadik csoportba került.²

Az ide vezető út helyi szintű összehasonlító vizsgálata ugyanakkor részben társadalomtörténeti, részben szociológiai eredetű, miközben a szegénység állapotára vonatkozó eltérő mérések ellenére mindkét – fentiekben említett - számadat (Eurostat, KSH) arra mutat, hogy fontos társadalmi problémáról van szó. Habár mind a lokális, mind a regionális elemzések több szempontból is aránybeli eltéréseket mutatnak, ezek ok-okozati összefüggései (illetve azok feltárása külön elemzéseken alapuló esettanulmányokat igényelnek.

A volt nehézipari körzetek (város és környezete) társadalomrajza szorosan illeszkedik ebbe a vizsgálatkörbe, hiszen a rendszerváltozás „igazi vesztesei” elsőként ezekben a térségekben jelentek meg nagy létszámban, kitörési stratégiáik pedig számos esetben nem vezettek egzisztenciálisan megnyugtató eredményhez. Különösen igaz ez a falvak világára, ahol az éleletesélyek, a fenntarthatóság, vagy éppen a megélhetés reményei szertefoszlottak pár év alatt.

Fogalmi keretek

A tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenet mozzanatait vizsgáló tranzitológia öt fő fázisa a válság által előidézett összeomlás állapotából, az átmenet periódusán keresztül a megújulás szakaszával elért konszolidáció felé halad, azonban mindez időben és térben eltérő gyorsasággal ment végbe. Vizsgált hazai térségünk, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi része, azon belül Ózd és környéke sajátos példája azon tézisünknek, miszerint reindusztrializáció helyett – az „iparosodás” ellentétéként új fogalomként bevezetve - deindusztrializáció ment végbe az államszocialista rendszer bukását követő posztindusztrializációban. Külső szemlélésként is szembetűnőek a lepusztult ipari területek és

kolóniák maradványai, utóbbiak mai napig lakóhelyként (is) funkcionáló, többnyire komfort nélküli, a múlt időre és a 21. századra rácafoló lakóépületei, a meddőhányók, vagy az idővel eltűnő pernye- és salaklerakók látványa. Csakúgy mint a gazdasági szerkezetváltás hiányára utaló új befektetői réteg érkezésének ki- vagy elmaradása, az ipari táj folyamatos eltűnése, illetve az új gazdasági ágazatok feltűnésére utaló átalakulás nem, vagy alig észlelhető láthatósága. A folyamatok szemléltető módon fejezik ki az élhető településképpel össze nem egyeztethető dezintegráció állapotát és annak „szétesés, felbomlás, leépülés” fogalomhármasságát, ezekkel együtt pedig a szegénység terjedését is.

Miképp ment végbe a fentiek alapján a posztindusztrializáció folyamata ebben a térségben? Az eredeti értelmezés szerint az „iparosodás utáni” posztindusztriális társadalomban a foglalkoztatottak többsége a terciér, azaz a nem mezőgazdasági és nem ipari jellegű munkavégző tevékenységek és gazdasági ágazatokat magában foglaló szektorban dolgozik, ám ezek tartós, pláne nagy foglalkoztatást biztosító jelenléte – megfelelő piacképes kereslet hiányában – nem jöhetett létre Ózdon. Az 1990-es évek első, az Európai Unió regionális fejlesztési politikáját közgazdasági értelemben elemző munkái ebben a periódusban a gazdaság fejlődése mögött olyan tényezőket emelnek ki, mint az innováció, vagy a technológiai megújulás, ám ezek elmaradása az interregionális területfejlesztési modelleket összevetve - súlyos következményekkel, a váltságkezelés pedig számos buktatóval és sikertelen kísérlettel járt.

A Nyugat-Európában sikeres szerkezetváltási programok, ti. kis- és középvüzetek preferálása, a fogyasztói igényekhez rugalmasan alkalmazkodó, technológiailag korszerű, munkaigényes, környezetkímélő iparágak fejlesztése, a csúcstechnológiának megfelelő telephelyek (pl. ipari parkok) létrehozása, kutatási és fejlesztési intézmények megtelepülése, teljes körű szennyvíztisztítás és hulladékgazdálkodás, integrált telekommunikáció és informatika fejlesztés³ az észak-borsodi járásokban sokszor még csak részlegesen sem valósultak meg, annál több ígéret és terv született.

„Kreatív, de nem fenntartható” – jellemezte több szakember a „rendszerátváltás nélküli” Nyugat-Németország problémás régiójának, az 1960-as évektől érezhetően hanyatló Ruhr-vidéknek (Ruhrpott, Ruhrgebiet) a helyzetét a kis- és középvállalatokkal „megvalósult” szerkezetváltás kapcsán. A kisebb munkaerőigény következtében két évtized alatt (1980-2002) a bányászatban 1 millió főt bocsátottak el, és ebből csak 300 ezren találtak újra munkahelyet a szolgáltatóipar területén, amelynek következtében egyes helyeken 10%-ot meghaladó volt a munkanélküliség még 2012-ben is (pl. Dortmund: 12,7%).⁴ A volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) területén a 2000-es évek elején ugyanakkor már 20%-os munkanélküliségről számolnak be a tanulmányok.⁵

Az ipari körzetekben végbement átmenet nemzetközi szintű összehasonlító vizsgálatára számos esettanulmány áll rendelkezésünkre: a lengyelországi Krakkó legnagyobb városrésze, Nowa Huta a Lenin Acélipari Művek megnyitásával (1954) a „modern emberré válás” szimbólumává vált a bevándorló vidékiek előtt, a rendszerátváltás okozta „törés” következtében azonban a marginalizálódás, a munkanélküliség, az elszigetelődés, a romák létszámgyarapodása, illetve a leépülés „stigmatizált” helyévé változtatva „a szocialista realizmus mintáját” jelentő, 225 ezres lakosságú (2004) városnegyed.⁶ További példákat hozva, Dél-és Kelet Európa kapcsán az olaszországi Bagnoli (Nápoly)⁷, a romániai Resicabánya (Reșița), a szerbiai Pancsova (Pančevo)⁸, vagy Jagodina (1946 és 1992 között Svetozarevo) deindusztrializációs folyamatainak történeti összevetése szolgálhat érdekes adalékkal a hajdani ipartelepek - országok közötti - gazdaság- és társadalomtörténeti elemzéséhez. Utóbbi, mintegy 37 ezres városként Ózdhoz hasonló nagyságú város Közép-Szerbiában a megosztottság jelképe lett, miután az újonnan épült városrészekkel szemben a volt jugoszláv szocialista idők létesítményei a pusztulás útjára léptek.

A 2016-ra közel 900 millió dináros adótarozást felhalmozó jagodina kábelgyár egyik volt munkásának visszaemlékezése ideális munkakörülményekről árulkodik és az ózdi emberekhez hasonló érzelmi sebeket tép fel: „A gyár mérete lenyűgöző volt, közeledve felé, hallani lehetett

a zajt, amikor átkeltél a hídon is. Ez a zaj igen hangos volt.”⁹ A részleges megújulás itt mégis fordulatot, ezáltal pedig reményt jelentett.

A szürke ipari városok kulturális megújulásának egyik szimbóluma az 'Innovation City' koncepciója lett az Észak-Rajna-Vesztfália tartományban fekvő, 100 ezer főt is meghaladó lakosú Bottrop városa által, ahol az átalakított kohók területén turistákat vonzó művészeti, kulturális központokat álmodtak meg. Az Európa kulturális fővárosa (2010) címet is betöltő Essenben az egykori bánya- és acélgyárak épületeiben szintén „élő” múzeumot, kulturális központot és irodákat alakítottak ki.¹⁰ A kiüresedett gyáregületek helyére betörő ún. kreatív ipar – más volumenű beruházás formájában - vizsgált térségünk esetén is előtérbe került: 2016-ban az egykori Ózdi Kohászati Üzemek (ÓKÜ) törzsgyár területén - az értékteremtés és az életminőség javítása „jegyében” - átadásra került Ózdon a Nemzeti Filmtörténeti Élménypark és a Digitális Erőmű; célként kitűzött szerepük szerint oktatási, kutatási, módszertani központként. Az egykori kohászváros lakónépessége eközben a rendszerváltozást követő húsz év alatt (1990-2011) – Farkaslyuk község 11 kiválását (1999) is beleszámítva – közel 21%-kal csökkent (2011-ben 34481 fő), amely tendencia mára korántsem állt meg. Az aktív keresők / foglalkoztatottak aránya bár „csupán” 10%-os visszaesést mutat, arányuk hullámozása azonban rendkívül dinamikus volt a 90-es években, később pedig a közfoglalkoztatás kategóriába kerülése árnyalta az adatokat.

Hátrányos helyzet vagy depriváció? Helyzetkép Ózdon

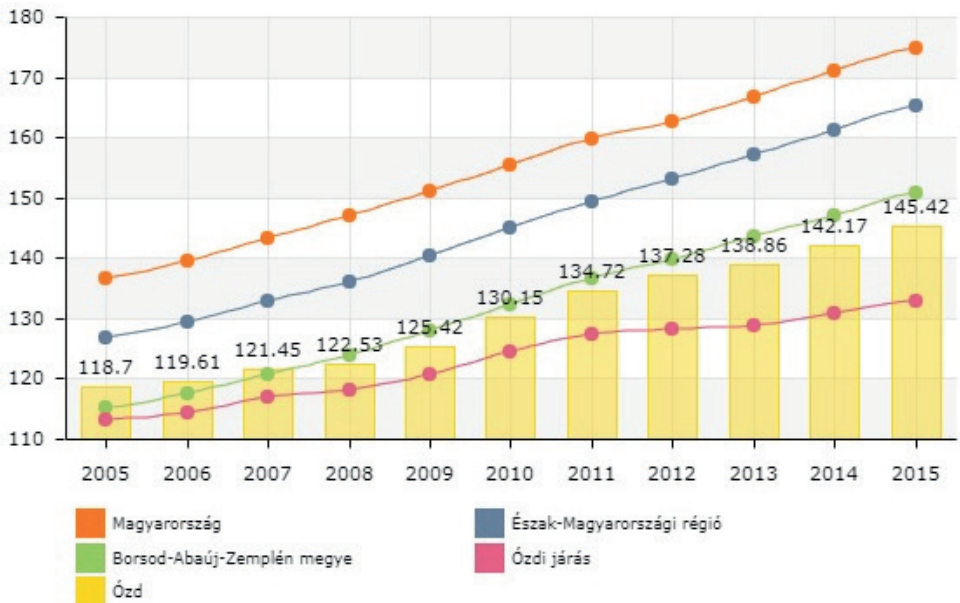
A valamitől való megfosztottság állapotát - anyagi és szociális értelemben - legalább öt pontban rögzítő definíció tételei között olyanok szerepelnek, mint a váratlan kiadások fedezésének, évente (legalább) egy hét üdülésnek, az otthon melegen tartásának, vagy a számlák és hitelek időben történő törlesztésének az együttes hiánya, azok problémaként való jelentkezése. Egy három évvel ezelőtti tanulmány szerint az érintett csoportok tagjai - erőteljes területi koncentrációt mutatva (főként Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megye) - ténylegesen kirekesztődnek olyan fontos alrendszeréből, mint az oktatás vagy éppen a munkavállalás. A társadalmi kirekesztődés ezáltal

egyéni és családi szinten egyaránt fokozódik.¹² A rendszerváltozás után kialakult „depressziós térségek” körében ugyanakkor kiemelten magas a falvak száma, ahol a folyamatos elvándorlás mellett az elöregedés és a helyi, egykor paraszti eredetű lakosság szinte teljesen kicserélődött.

Térségünkben (is) a falusi lakosság érintett rétegeit a nyugdíjasok, özvegyek, a még aktívan dolgozók, a sokszor „máról holnapra élők” és a sokgyermekes peremhelyzetűek (gyakran romák) jelentik, miközben a folyamatos népességsökkenés során különösen a képzett, diplomás, piacképesebb munkaerő elvándorlása figyelhető meg. 2017 elején, a Világgazdaság egyik írása az aprófalvak helyzetére hívta fel a figyelmet, amely szerint a népesedési és gazdasági problémák az életkörülményekben meglévő elmaradottságot is „konzerválják”, növelve a halmozottan hátrányos helyzetet. A biztos és tartós megélhetést biztosító vállalkozások hiánya mellett - azzal összefüggésben - a lakosság alacsonyabb iskolázottsági színvonalra is nehezíti a fejlődést biztosító változás lehetőségét. A már középiskolás korban kezdődő elvándorlás (főként a megyeszékhelyek gimnáziumaiba) eleve gátolja a helyzet javulását¹³, a diplomás, magasabban kvalifikáltabb réteg helyben foglalkoztatása pedig csak részben megoldott.

Az egyes kormányzati ciklusok felé mindvégig kritikus hangvétellel forduló szociológus, Ferge Zsuzsa egy értékalapú társadalompolitikában bízva emeli ki legújabb könyvében, hogy a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek közepette kettészakadó társadalomban „a szegények, mélyszegények, munkanélküliek, prekáriusok, hajléktalanná válók, romák milliós tömege nemcsak távolodik, hanem egyre inkább kiszakad a társadalomból, szorul be szegregátumokba, leszakadó falvakba, kistérségekbe, a reménytelen sorsvesztésbe.”¹⁵ Az ezredfordulón általa 4 kategóriába sorolt szegények egyes csoportjai térségünkben is megfigyelhetők: így a nyomorban élő, részben (bányász- és munkáskolóniákon kialakult) roma-telepek lakói, a segéd- és betanított munkásokat, a rendszertelen jövedelmű sokgyermekes családokat is magában foglaló „lecsúszással fenyegető szűkölködők”, a „jövő nélküli” a közepes, vagy annál alacsonyabb nyugdíjjal rendelkezőket, vagy a 45 éven felüli alacsony iskolai végzettségűeket

1. ábra: Öregedési mutató: száz 14 éves és ennél fiatalabb népességre jutó 60 évesek és annál idősebbek száma (Forrás: Helyzet-Tér-Kép. TeIR. Lechner Nonprofit Kft., 2018)¹⁴

is tömörítő „stagnáló”, illetve a munkába még visszatérni esélyes „átmenetileg szegények”.¹⁶

A szerző a legújabb kimutatások alapján megemlíti: a roma háztartások szegénységi rátája több mint 20 év alatt (1992-2014) 53-ról 69%-ra emelkedett¹⁷, amely Ózd város és környékének helyzetét is jól illusztrálja. Ahogy a szerző fogalmaz egy vele készült interjúban: „A szegénység egyre inkább falura megy, és aki városban él, az általában nem megy falura. Ráadásul a városokon belül is szegregálódik a szegénység. [...] a cigányok és a szegények utcasorai jönnek létre a teljes rendszeren belül.”¹⁸ Különösen veszélyes jelenség egy település esetében, ha ezek a szegregátumok összeérnek és szegregált körzetet hoznak létre a centrum körül.

Márpedig Ózdon, 2008-ban a népesség közel 17%-át (6329 főt) szegregált lakókörnyezetben élőnek írták össze¹⁹, a 2011. évi népszámlálás adatai alapján pedig 21 olyan városrészt (közülük a legnagyobb Sajóvárkony) lehetett megnevezni, ahol a gazdaságilag aktív népességben belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya alapján számított szegregáci-

ós mutató értéke 35% feletti volt, a területen élő népesség száma pedig elérte az 50 főt és további 26 ún. szegregációval veszélyeztetett területet.²⁰ Utóbbi vizsgált időpontban a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező aktív korúak aránya a 21 szegregált lakóhelyen jelentősen eltér a város egészéhez viszonyítva (24,2%)²¹, így nem véletlenül ezeknek a területeknek a kedvezőtlen munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetét a rendkívül alacsony foglalkoztatotti arány, illetve magas a munkajövedelemmel nem rendelkezők száma jellemzi.

Az alacsony iskolázottság és „kisiklott” iskolai pályafutások, az elsődleges munkaerő-piac elérhetetlensége, szakmunkások helyett betanított (sokszor összeszerelő) munkások foglalkoztatása, illetve operátorok, „maszekba” járás, az erdő kihasználása és tűzifával üzemelés, „fekete” munkavállalás, leromlott egészségi állapot, terjedő kábítószer- és alkoholfogyasztás – csak néhány jelenség az utóbbi évek szociológiai tanulmányaiból, amelyek sürgős megoldásra várnak. Lényeges kérdés lehet mindezekkel párhuzamosan is, hogy az itt élők mit tesznek azért, hogy kitorjjenek a reménytelennek tűnő helyzetből. A teljes-

ség igénye nélkül ilyen – az egyéni boldogulás javítását célzó – döntés, amikor az egyén elköltözik és máshol keres (elsősorban a fővárosban, vagy külföldön) boldogulást; kevésbé bizonyult hatékonynak a helyben maradó esetében a megannyi különböző át-, tovább-, vagy felzárkóztató képzéseken való részvétel és nem tudni pontosan azok számát, akik nem regisztrálnak a munkaügyi hivataloknál (jelenlegi nevén a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Ózdi Járási Hivatal Járási Munkaügyi Kirendeltségén) és passzívák maradnak a munkaerőpiacon.

A nagy ipari múlttal rendelkező város esetében is számos kísérlet történt az elmúlt negyed évszázad során. 1998 januárjában villamos kismegszakítók, biztosítékok és egyéb elektronikai alkatrészek gyártásával kezdte meg működését Ózdon a General Electric, amely mellett a Johnson Electric Ózdi Kft. (korábban Saia-Burgess Ózdi Kft.) a régió egy másik meghatározó, autóiipari alkatrészgyártó munkáltatója. A nagyfoglalkoztatónak számító cégek könnyűszerkezetű csarnokaiban tömegesen dolgozó – ma már részben külföldi (pl. szerb, vagy ukrán) - szakképzetlen, vagy szakmájukban elhelyezkedni nem tudó betanított bémunkások egyre inkább meghatározó köre azonban szinte semmit nem tud kezdeni korábban tanult ismereteivel, a jelenség pedig nem egyedi. „Atomizált és instrumentalizált emberek” amúgy nem nehéz, mégis fárasztó szalagmunkája aligha nyerhet igazi, az egzisztenciát fejleszteni, vagy annak akár csak önbecsülést nyújtani képes elismerést, miközben a kiszolgáltatottság és a túl-hajszoltság érzését erősíti.²² Vajon ők lennének a tradicionális ipari munkásság jelenkori „örökösei”?

„... aki kísértésbe esett, s megállt nézni, hogyan öntik ki a hatalmas tartályokból az izzó salakot, vagy aki följebb, a hídról rácsodálkozott az itt-ott folyton füstölgő meddőhányók mesebeli csúcsaira, később pedig megállt beszélgetni a fürdőből, vagy a könyvtárból jövő ismerősével, nos annak két órájába biztos belekerült, mire visszaért oda, ahonnan elindult. S akkor még olyan rendkívüli akadályokkal, mint a hosszú ideig lezárt sorompók nem is számoltak, ilyenből pedig három is volt, olykor akár félóraig is el lehetett gyönyörködni, ahogy ide-oda tologatták a vörös vagonokat, meg lehetett számolni a végtelennek

tűnő tartálykocsikat.” – nosztalgikus életképek megjelenése Kálnay Adél ózdi születésű író egyik művében.²³ Valóban más világot tükröznek ezek a sorok. Az ipari válságövezetek sorában Tatabányával egy kategóriába sorolt „egyoldalúan iparosodott” Ózd „kohászat-orientáltsága” folytán azonnal bekerült a „válságban lévők” csoportjába²⁴, esetében Germuska Pál a félbemaradt szerkezetváltás késői felismerésének következményeit emelte ki.²⁵

Miután az alacsony technológiai színvonalú, nagy élmunka-igénnyel termelő nehézipari ágazatok helyben leépültek, igazi utódvállalat nem lépett a volt ÓKÜ helyébe. Utóbbi egyik első szerkezetátalakítási terveiben már 1988 nyarán 5000 fős leépítéssel számoltak 1990. január 1-jei határidővel²⁶, amely létszám 60%-a volt szakképzetlen, köztük természetesen rengeteg roma, akik később kevés eséllyel tudtak ismét munkába állni és ez – mint hamar kiderült – öröklődő generációs problémának bizonyult utódaik tekintetében. Az 1990 utáni valós élettörténeteket és -képeket hűen őrzik számunkra a megannyi felméréshez köthető interjúk, a vizuális forrásokat szolgáltató szocio-fotók és dokumentumfilmek.

Az Ózdi Városi Televízió által legutóbb, a mára szegregátummá vált Bánszállás volt bányatelepről készített alkotás („Volt egyszer egy Bánszállás...” ÖVTV, 2016), a történelmi háttér egy-egy darabját felelevenítve megfelelően illusztrálja a dezintegráció egyszerre több körzetben is folyamatossá vált jelenségeit: az ingatlanok számának egy évtized alatti csaknem felére (!) történő csökkenését, a népesség fluktuációjából adódó mintegy 50%-os létszámviSSzaesést, vagy éppen a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők 2/3-ot bőven meghaladó arányát. Mi jelenthet akkor kitörési pontot?

Az előző városvezetés által 2012-ben készített, a COMITATUS-ban is ismertetett²⁷ Rombauer-terv ezredfordulós helyzetképe az akkori ózdi kistérségben alapként vázolta fel ezeket a negatív mutatókat. Egyértelmű volt: valamit tenni kell! A középtávú cselekvési terv egyik jelmondatává vált, miszerint „Ózd város az új évtizedben újradefiniálja önmagát.” Három sarkpontja között az ipari örökség bemutatása, örökségvédelmi kiemelt programként – mint az

előzőekben említettük - már megvalósult a gyár volt területén („vasgyárból kultúrgyár”).

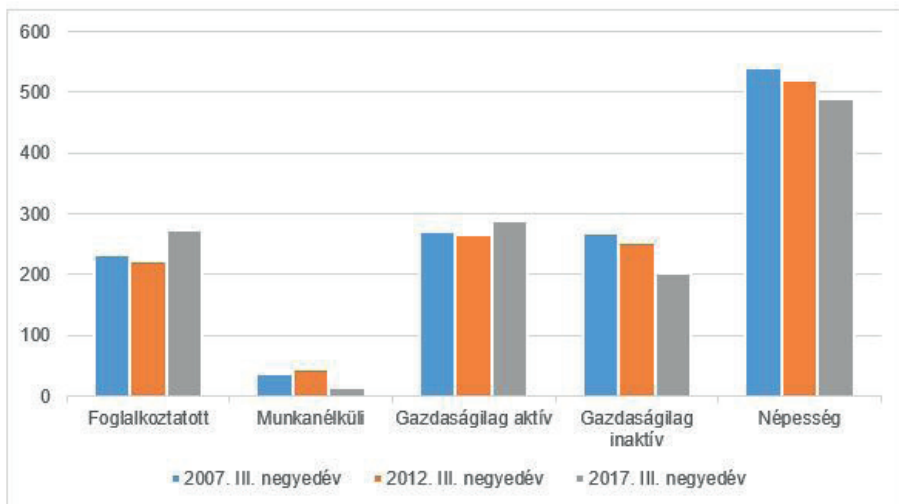
A másodikként említhető „zöld város koncepció”, vagyis a közintézmények, iskolák és óvodák, valamint a közmű rendszerek környezetbarát rekonstrukciója, környezetbarát iparágak létesítése - nyugati minta alapján - befektetői csoportokat igényelne. Habár „lepelként” a település 2017-ben is különdíjas lett a virágos magyarországi városok versenyében, a társadalmi problémákat nem tüntette el.

A harmadik pontban kiemelt „Ózd foglalkoztatási program”, benne pedig a romák helyzete ellenben a legsürgetőbb problémává vált; nem csak a településen, hanem a megyei és regionális szinten egyaránt. Az 1993. évi, Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor által vezetett második országos reprezentatív cigányvizsgálat becslült adatainak 1998-ra vonatkozó extrapolációjával, az akkori ózdi régióban végzett cigánykutató egyik lesújtó eredménye szerint „a teljes 17-29 év közötti cigány népességet tekintve a legnagyobb arány (50,6%) munkanélküli, míg a második legnagyobb foglalkozási csoportot [35,1%] az otthon tevékenykedők [pl. GYES-en lévők] alkotják.” E korcsoport 28,6%-a nem rendelkezett

befejezett 8 általános iskolai osztállyal sem, míg a munkaerőpiaci szempontból aktívak (a keresők) aránya mindössze 10,3 % volt körükben a mérés idején.²⁸ A gazdasági aktivitás aránybeli különbségeit nagyban befolyásolta a negatív vándorlási különbözetet mutató migráció, a közfoglalkoztatás növekvő súlya, illetve a szakképzett munkaerő-ellátással összefüggő problémák erősödése.

A megyei adatokkal (2. ábra) összevetve a városi statisztikát jól kitűnik, hogy miközben tíz év alatt csaknem 10%-kal csökkent a lakosság (2007. január 1-jén 37040 fő, a 2016. január 1-jei állapot szerint csupán 33141 fő volt Ózdon a lakónépesség száma²⁹) és a 105/2015. sz. Korm. rendelet értelmében jelentős munkanélküliséggel sújtott település a város, a foglalkoztatottak aránya – látzólag – emelkedett. A fentiekben már többször említett, a háttérben megjelenő közfoglalkoztatás kiszélesedése az alacsony szakképzettség fokmérője is, hiszen megfelelő szakértelem nélkül az időközben növekvő munkaerő-igény sem elégíthető ki. Másfelől, esetükben mégis az elsődleges munkaerő-piacra visszavezetni kívánt álláskeresőkről beszélhetünk, vagyis együttesen van jelen a kereslet és a nem megfelelő képzettségből adódó munkaerőhiány. Utóbbi az értékét vesz-

2. ábra: A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitása B.-A.-Z. megyében (2007-2017).

(Forrás: KSH STADAT - Évközi, területi adatok – Társadalom. 6.2.1.1.)³¹

tett, felnőttképzéses tanfolyamokban „burjánzó” szakképzés (iskolarendszerű) minőségi javítását feltételeznék, amely valódi szakembereket alkalmazni tudó cégeket csábíthatna a térségbe.

Addig a szakképzetlen, betanított bérmunkásnak valójában nincs is szüksége sem érettségire, sem szakképesítésre, hiszen a megszerzett tudását nem tudja érvényesíteni, így azonban a fejlődést, illetve bármely téren színvonalat helyben felmutatni képes középréteg aránya és súlya is csökken. A szakmai utánpótlás kinevelése sem mutat biztató képet: a tanulmányi eredményeik alapján lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya két ózdi középiskolában is 40% fölötti volt a 2017/2018. tanév első félévének zárásakor³⁰, vagyis a korai iskolaelhagyókat leszámítva a szakképzett, tanult szakmájukhoz értő és abban jártasságot elsajátítani kívánó fiatalok száma elenyésző.

Márpedig az iskolázottság és a foglalkoztatás között a legutóbbi, 2016. évi mikrocenzus (kis népszámlálás) szerint is van összefüggés: országosan a foglalkoztatottak 11%-a legfeljebb általános iskolát végzett, 61%-a középfokú végzettségű, több mint egynegyedük diplomás, míg a munkanélküliek körében 28% volt a legfeljebb általános iskolát végzettek aránya, de már jelentős, 12%-ot képviselt a diplomások aránya is.³² A továbbtanulás helyben történő megoldása mellett – az utóbbi adatra is építve – tehát diplomásokat nagyobb létszámban foglalkoztatókra is szükség lenne. A Miskolci Egyetem kihelyezett ózdi tagozatain már szociális munka és anyagmérnöki nappali, a későbbiekben pedig – levelezős képzésben - szintén piacképes, mérnökinformatikus alapszakos végzettség megszerzésére is lehetőség nyílik; habár az igények, az elhelyezkedés és a nyomon követés felmérésére most még nincs lehetőség.

Összegzés

A „szocialista iparvárosok”-nak tartott települések rendszerváltozás utáni fejlődési pályájuk alapján történő csoportosításában Ózd szemben a fejlett (pl. Százhalombatta), illetve stagnáló városokkal (pl. Tatabánya) - a harmadikba került Kazincbarcikkával, Komlóval és Salgótarjánnal, amelyeket a külföldi nagytőke több mint 25 éve elkerül, korábbi városi funkcióik azóta erőteljesen sérültek (pl. oktatási, kulturális, foglalkozta-

tottsági területeken), demográfiai helyzetük rossz, átrétegződött társadalmukban az elszegényedés, mind létszámuk, mind minőségük tekintetében visszaeső munkaerőbázisukban pedig a „helyben ragadt” inaktív – sokszor kisebbségi – csoportok dominálnak.³³

A struktúraváltás Nyugat-Európában is kisebb munkaerőigénnyel lépett fel a kis- és középvállalatok körében, illetve a fogyasztói igényekhez rugalmasan alkalmazkodó, technológiailag korszerű, munkaigényes, környezetkímélő iparágakat fejlesztése és a csúcstechnológiának megfelelő telephelyek (pl. ipari parkok) létrehozása terén. A más iparágakra szakosodás szükségességét nem csak ott, nálunk is felismerték, azonban a megvalósíthatóság itt komolyabb problémákba ütközött. A piacgazdaságba történő „becsatlakozás” átmenetét emellett Magyarország gazdaságtörténetének legnagyobb mértékű ipari recessziója kísérte, amelynek következtében – nehéziparos és bányászati „fellegvárainak” lesüllyedésével - az 1990-es évek közepén az ipar bruttó termelése még mindig csak $\frac{3}{4}$ -e volt a tíz évvel korábbiak (1985-1995). A többi volt iparvárosnál is elkerülhetetlen arculatváltás érdekében Ózdon is a szolgáltató szektor, vagy éppen a turizmus fellendítésével próbálkoztak, azonban ehhez a kulturális megújulás, az oktatás javítása, az infrastruktúra fejlesztése, a következő generációk helyben maradását erősítő élhető környezet fenntartása engedhetetlen.

ALABÁN PÉTER

Hivatkozott Irodalom

Alabán Péter (2012): Kitorési stratégiák, új fejlesztési koncepciók Ózdon: a Rombauer-terv. In: Comitatus 9-10. 3-16.

Almássy Zsuzsi (2012): Iparvárosnak jövőt kitalálni még a németeknél is nehéz. hvg.hu. http://hvg.hu/gazdasag/20120818_Egy_Borsodnak_jovokepet_adni_meg_Nemetors (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Cigány népesség-kutatás (1999): Kutatás az ózdi régió cigány népessége körében. Kézirat. DELPHOI Consulting Társadalomtudományi Kutató és Tanácsadó Kft., h. n. [Budapest] <http://mek.oszk.hu/02000/02046/02046.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Ferge Zsuzsa (2001): A magyarországi szegénységről. In: INFO-Társadalomtudomány 54. 17-26.

Ferge Zsuzsa (2017): Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015. A mai Magyarország sorozat. Osiris Kiadó, Budapest.

Germuska Pál (2002): Válságkezelési utak a magyarországi szocialista városokban. Szerkesztváltás Tatabányán és Ózdon 1990 és 2000 között. In: Rainer M. János – Standeisky Éva (szerk.): Évkönyv X. 1956-os Intézet, Budapest. 391–417. http://www.rev.hu/rev2/htdocs/hu/kiadvanyok/evkonyv_2002.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Helynévkönyv (2016): Magyarország Közigazgatási Helynévkönyve 2016. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2016.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Helységnévkönyv (2007): A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve 2007. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/hnk2007/tablak/load2_05.html (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Hornýák József (2017): Drasztikus az elnéptelenedés az aprófalvakban. Világgazdaság online: <https://www.vg.hu/kozelet/drasztikus-az-elnepitelenedes-az-aprofalvakban-481077/> (Utolsó letöltés: 2018. február 16.)

Horváth Gyula (1998): Európai regionális politika. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.

Jigoria-Oprea, Liviu – Popa, Nicolae (2016): Industrial brownfields: An unsolved problem in post-socialist cities. A comparison between two mono industrial cities: Resita (Romania) and Pančevo (Serbia). *Urban Studies* 12. 1-20.

Kistérségi helyzetelemzés (2008): Ózdi kistérség. Borsod-Abaúj-Zemplén megye – Észak-Magyarországi Régió. Kistérségi helyzetelemzés. Kézirat. MTA Gyermekszegénység elleni program Programiroda, Budapest.

http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/vegl_Ozdi_kisterseg_tukor_11maj4.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Koós Bálint (2015): A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési

deprivációs index létrehozására. In: *Tér és Társadalom* 1. 53-68.

Laki Ildikó (2015): A magyarországi iparvárosok múltja és jelene. In: *Polgári Szemle* 1-3. http://polgariszemle.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=671:amagyarorszag-i-parvarosok-multja-es-jelene&catid=96&Itemid=110 (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Lebow, Katherine (2013): *Unfinished Utopia: Nowa Huta, Stalinism, and Polish Society, 1949–56*. Cornell University Press. Ithaca, New York, USA

Markotay Csaba (2018): Erősödik az elosztás perverzítése - A szegények számára eltűnt a remény - Ferge Zsuzsa-interjú. *Vasárnapi Hírek* online:

https://www.vasarnapihitek.hu/fokusz/interju_erosodik_az-elosztas-perverzitasa (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Papp, József – Tóth, József (1992): *Industrial Crisis Zones in Hungary*. In: *Eastern European Economics* 4. 68-91.

Pozniak, Kinga (2014): *Nowa Huta: Generations of Change in a Model Socialist Town*, University of Pittsburgh Press. Pittsburgh, PA, USA

Schmidt, Ingo (2009): *German Labour Experiences Since World War Two: A Suggested Interpretation*. In: *Labour / Le Travail* 63. 157-179.

Selvaggio, Maria Antonietta (2015): „A case study, Bagnoli: a difficult transition”. *Academicus International Scientific Journal* 11. 40-50.

Tanja, Petrović (2016): *Divided Modernities. Citizenship, Agency and Public Spaces in a Central Serbian Town*. In: *Etnološka tribina* 39. 111-125.

Településfejlesztési stratégia (2015): Ózd Város Integrált Településfejlesztési Stratégiájának Megalapozó Vizsgálata. Helyzetfeltáró, helyzet-elemző és helyzetértékelő munkarészek. Kézirat. ITS 2014 Konzorcium.

https://www.ozd.hu/content/content_55f7c90b01b519.91351379/6_napirendhez_hatarozat_1_melleklet_its_megalapozo_vizsgalat.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Városfejlesztési stratégia (2008): Ózd Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája. III. kötet. Kézirat. Ózd. https://www.ozd.hu/content/cont_5166aac361d751.79481566/ivs.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Vidra Zsuzsanna (2013): A szakképzetlen bér munka szerepe falusi romák megélhetési stratégiáiban. In: Kovács Katalin – Váradi Monika Mária (szerk.): Hátrányban a vidék. Argumentum Kiadó, h. n. 57-74.

Jegyzetek

1. A tanulmány REWORK-OTKA Kutató-csoport tevékenységéhez kötődően, az OTKA-NKFIH 116625. sz. pályázatának támogatásával készült.

2. Hazánkban a minimálbér az ötödik legalacsonyabb. Adó Online 2018. 02. 23. <https://ado.hu/rovatok/munkaugyek/hazankban-a-minimalber-az-otodik-legalacsonyabb> - utolsó letöltés: 2018. február 24.

3. Horváth Gyula, 1998: 43.

4. Almássy Zsuzsi, 2012

5. Schmidt, Ingo, 2009: 175.

6. Katherine, Lebow, 2013; ill. Kinga, Pozniak, 2014.

7. Selvaggio, Maria Antonietta, 2015

8. Jigoria-Oprea, Liviu - Popa, Nicolae, 2016

9. Petrović, Tanja, 2016: 117.

10. Almássy Zsuzsi, uo.

11. Lakónépességének száma 2001-ben 2038 fő volt. Népszámlálás 2001. 4.1.1 A népesség számának alakulása, terület, népsűrűség, 1870–2001.

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/05/data/tabhun/4/load01_1_0.html - utolsó letöltés: 2018. február 17.

12. Koós Bálint, 2015: 57.

13. Hornyák József, 2017

14. <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/> - utolsó letöltés: 2018. február 10.

15. Ferge Zsuzsa, 2017: 420.

16. Ferge Zsuzsa, 2001: 24-26.

17. Ferge Zsuzsa, 2017: 385.

18. Markotay Csaba, 2018

19. Kistérségi helyzetelemzés, 2008: 13.; Városfejlesztési stratégia, 2008: 151-152.

20. Településfejlesztési stratégia, 2015: 322.

21. Uo.: 290.

22. Vö. egy baranyai példával. Vidra Zsuzsanna, 2013: 65-66.

23. Kálnay Adél: Egy füstszagú délután. Kálnay Adél írásai. <http://mek.oszk.hu/02600/02649/02649.htm> - utolsó letöltés: 2018. február 10.

24. Vö. Papp, József – Tóth, József, 1992: 75, 78.

25. Germuska Pál, 2002: 415.

26. Dr. Lotz Ernő javaslatai. Összehangolt gazdálkodási terv (1989-1990). LKM-ÓKÜ. Forrás: Magyar Országos Levéltár (MOL) XXIX-F-192g. 216. doboz

27. Alabán Péter, 2012

28. Cigány népesség-kutatás, 1999: 7, 20-21.

29. A helységek részletes adatai megyénként 2.5 Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Helységnévkönyv, 2007; ill. Helynévkönyv, 2016: 32.

30. A lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer adatai alapján.

31. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf049.html - utolsó letöltés: 2018. február 10.

32. Mikrocenzus 2016 – 5. A népesség gazdasági aktivitása.

http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_5_gazdasagi_aktivitas - utolsó letöltés: 2018. február 17.)

33. Laki Ildikó, 2015